

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 81'31:004.9

РОЗВИТОК СТРУКТУРНО-ПРИКЛАДНОГО МОВОЗНАВСТВА В КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (1960–1980 рр.)

Нікітіна Фіонілла Олексіївна

д-р філол. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття містить коротку історію розвитку структурно-прикладної лінгвістики в Університеті.

Ключові слова: лінгвістика, структурно-прикладна освіта.

Початок студій в галузі структурного та прикладного мовознавства в Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка (такою була раніше назва) можна датувати кінцем 50-х років ХХ ст. Для мене особисто інтерес до нових методів дослідження в мовознавстві посилювався під час перебування на першій конференції з машинного перекладу в травні 1958 р. На ній виступали як ентузіасти впровадження нових методів дослідження, оскільки вбачали в них нові можливості та перспективи (наприклад, дуже швидкий переклад на різні мови майже всіх класиків світової літератури, а також ефективне дешифрування забутих мов, зокрема етрусської та ін.), так і ті, хто побоювався, щоб "засилля" нових методів не перетворилося на подібність маррівської "теорії", яка під гаслом "справжнього марксистського вчення" в мовознавстві упродовж кількох десятиліть гнітила всіх, хто її не визнавав, та заохарщувала мовознавчі видання наукоподібними "творами".

Ця перша, присвячена новим методам, концепція дала поштовх зацікавленості мовознавцям, переважно молодим, хоча серед ентузіастів були й люди, відомі своїми працями; почали з'являтися публікації з використанням структурних і математичних методів. Державні установи, зокрема інститути АН СРСР, швидко відгукнулися на це: були створені відділи структурно-прикладної лінгвістики або машинного перекладу при Інституті мовознавства АН, Інституті слов'янознавства та ін. Почалося викладання відповідних курсів у вищих навчальних закладах Москви і Ленінграду (зокрема в Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова, в Інституті іноземних мов ім. М.Тореза та ін.). У Києві також знайшлися бажаючі зайнятися новими методами, і державні службовці, які підтримали цей напрям. У вересні 1960 р. на філологічному факультеті КДУ, який на той час очолював Д.В. Затонський (пізніше він перейшов до Інституту літератури АН, був обраний академіком), стали викладатися відповідні лінгвістичні і математичні дисципліни для студентів старших курсів. Д.В. Затонський доручив мені мовознавчу підготовку студентів для навчання новим методам та перспективам їх використання було виділено необхідну кількість годин (за рахунок деяких інших курсів). Математичну підготовку організував проф. Л.А. Калужнін, який на той час завідував кафедрою алгебри і математичної логіки. Лев Аркадійович, людина європейського виховання (він довгий час жив у Франції, навчався і викладав у відомих університетах), від-

значався широкою ерудицією. Він багато зробив для організації нового напрямку у навчанні. Крім нього певний час викладала математичні дисципліни доцент математичного факультету Ц.О. Шуб (яка, на жаль, рано померла). Допомогало паросткам нового й те, що на той час проректором університету був проф. В.В. Цветков, який позитивно ставився до модернізації університетського навчання.

Слід визнати, що найбільші зусилля для розвитку нового напрямку у навчанні структурно-математичним методам були зроблені П.М. Федченком, який працював деканом філологічного факультету з вересня 1961 до кінця 1966 рр. При ньому було здійснено перший набір студентів на відділення структурної та прикладної лінгвістики (у кількості 12 осіб), була створена методична рада для підготовки навчального плану для цього відділення (головою цієї ради було призначено Ф. Нікітіну, до складу ради входив В.В. Коптілов). У цей час для викладання (на короткий термін) були запрошені акад. А.М. Колмогоров, проф. В.Ю. Розенцвейг.

Було організовано і системно проходило не лише навчання студентів, – навчалися та вдосконалювали свої знання і викладачі. Так, у 1961 р. (в кінці другого семестру) тривале наукове відрядження до Москви (до наукових установ та бібліотек) було надано Ф.О. Нікітіній; у червні 1962 р. В.В. Коптілов і Ф.О. Нікітіна отримали відрядження до Москви і Ленінграду. Зміцнилися також наукові зв'язки філологічного факультету з Інститутом мовознавства АН України відбувалися спільні наради і конференції, а з приходом на роботу В.І. Перебийніс та утворенням в Інституті мовознавства відділу структурно-математичної лінгвістики ці зв'язки ще більше зміцнили. Завдяки зусиллям Е.Ф. Скороходька була створена дослідницька група молодих науковців (що згодом отримала статус лабораторії) у складі А.О. Медведєва, І.Б. Штерн, К.П. Пивоварової (у подальшому склад збільшувався та змінювався).

У 1964 р. на філологічному факультеті було відкрито кафедру математичної лінгвістики, котру запропонували очолити Ф.О. Нікітіній, яку було обрано за конкурсом. Кафедра працювала (на чолі з цим завідувачем після чергових переобрань). З вересня 1964 р. до березня 1980 р., з вересня 1964 р. до вересня 1969 р. вона перебувала в складі філологічного факультету, а з вересня 1969 р. наказом ректора (проф. І.Т. Швець) її було переведено на щойно створений факультет кібернетики, на якому вона й перебувала (з певними кадровими змінами до березня 1980р.). Лише недавно (завдяки мемуарно-документальним публікаціям) вдалося дізнатися, що чомусь у початкових документах факультету кібернетики двоє викладачів кафедри іменувалися кандидатами фізико-математичних наук, хоча насправді були кандидатами філологічних наук, а про таку "підміну" дізналися лише через 40 років. За час існування кафедри її викладачами та співробітниками одноіменної лабораторії (яка була підпорядкована кафедрі) були захищені дисертації: кандидатські, зокрема, захистили І. Штерн, Н. Шуляк, М. Ростунова, Л. Ляховецька (Запорожець); докторську дисертацію ("Вплив аналогії на словотвір") у 1973 р. захистила Ф.О. Нікітіна. Члени кафедри брали участь у тогочасних наукових конференціях (всесоюзних і республіканських), регулярно публікували статті в мовознавчих виданнях Києва, Харкова, Москви та інших міст ("Вопросы языкознания", "Мовознавство", "Вісник КДУ", "Іноземна філологія" (Львів)). У 1973 вийшов перший випуск збірника "Структурна і математична лінгвістика", який був організований кафедрою і затверджений у видавничому плані Міністерства вищої освіти Украї-

ни. Цей збірник (відп.редактор – Ф.О. Нікітіна) видавався упродовж 9 років (1973–1981 рр.), у ньому публікувалися статті як провідних фахівців з цієї галузі (Е.Ф. Скороходько, В.В. Акуленко та ін.), так і молодих дослідників.

З 1966 по 1980 рр. відбулося 15 випусків студентів, що закінчили відділення структурно-прикладної лінгвістики. Кафедра дбала не лише про якісне навчання, а й про організацію практики і про розподіл випускників на роботу після закінчення університету, були встановлені зв'язки з рядом науково-дослідних установ (Інститут психології, Інститут інформатики та ін.).

Слід зазначити, що переведення кафедри з філологічного на факультет кібернетики було здійснено не за клопотанням кафедри, а на підставі рішення ректорату при організації нового "модного" факультету. Формальною підставою цього акту стало, мабуть, слово "математика" (таку назву при організації кафедри в 1964 р. надало Міністерство вищої освіти). В 1969 р. завдяки назві "економічна кібернетика" цю кафедру теж було переведено з економічного факультету, однак пізніше економістам вдалося виправити цю помилку і довести необхідність повернення цієї кафедри на свій факультет, де вона й зародилася. На жаль, усі спроби нашої кафедри повернутися до "рідного гнізда" виявилися марними. А спроби мали серйозне фахове підґрунтя і солідну наукову підтримку. Так, на офіційний запит завідувачки кафедри, звернений до Ради з питань кібернетики при Президії АН СРСР, була отримана відповідь за підписом голови цієї Ради академіка Акселя Івановича Берга (всесвітньовідомого вченого); зміст відповіді: місце кафедри математичної лінгвістики є логічним і науково доцільним серед інших кафедр філологічного факультету. На жаль, доля кафедри на той час залежала не від наукової логіки та фахової доречності, а від енергійного тиску впливових осіб. Від цього залежало й ставлення до кафедри. Робилися спроби значно збільшити (не на користь підготовки фахівців) кількість годин на математичні дисципліни, спроби керувати підбором кадрів, орієнтуючись теж не на фахово обґрунтовані підстави. Внаслідок цього в березні 1980 р. з 6 викладачів кафедри звільнилися за власним бажанням і перейшли до інших організацій 4 особи (серед них 1 доктор філологічних наук, 1 кандидат фізико-математичних наук і 1 кандидат філологічних наук). Згодом назву кафедри було змінено, дві особи ще деякий час залишалися "допрацьовувати", але невдовзі були змушені шукати інших місць праці.

Щоб не завершувати оповідь про долю структурно-прикладної лінгвістики в університеті імені Тараса Шевченка на міnorних тонах, варто пам'ятати, що кафедра підготувала значну кількість корисних для України фахівців, частина яких є викладачами вищих навчальних закладів або науковими співробітниками (Л. Запорожець, В. Труб, Н. Чепелева, Н. Дарчук, М. Смульсон, Н. Чемерис та ін.). Проблемами структурної та прикладної лінгвістики успішно займаються співробітники структурно-математичного відділу Інституту української мови АН України і співробітники лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Національного університету імені Тараса Шевченка.

В статье содержится краткая история развития структурно-прикладной лингвистики в Университете.
Ключевые слова: лингвистика, структурно-прикладная, образование.

The article contains the short history of the development of structural-applied linguistics in the University.
Key words: linguistics, structural, applied, education.